

УДК 34:172.4:141.7

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.43>

В. С. Гербут

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-6563-3592>

В. С. Журавський

доктор юридичних наук, доктор політичних наук, професор,
Дійсний член (академік) НАПрН України
<https://orcid.org/0009-0005-6254-1464>

М. Г. Рожкова

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
<https://orcid.org/0000-0002-0891-8225>

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ І ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

У статті здійснюється комплексний філософсько-правовий аналіз взаємозв'язку між поняттями гідності людини та цілісності особистості, що розглядаються як фундаментальні категорії сучасного права та правової доктрини. Автор обґрунтовує, що гідність є ключовою цінністю, на якій базується система прав людини, а цілісність особистості виступає необхідною умовою реалізації цих прав та повноцінного існування людини в суспільстві. Особлива увага приділяється розкриттю взаємозалежності гідності та цілісності, яка проявляється у забезпеченні правових, соціальних та моральних гарантій, що дозволяють особі зберігати свою автономію, внутрішню повноту та самоповагу. У статті аналізується значення поваги до людської гідності як абсолютної та невідчужуваної цінності, що не залежить від зовнішніх обставин і визначає соціально-правову значущість особистості. Водночас підкреслюється, що обмеження цілісності особистості, незалежно від форми чи джерела, є прямим порушенням її гідності та фундаментальних прав. Автор досліджує роль правових та соціальних механізмів захисту, включаючи конституційні, цивільно-правові та міжнародно-правові інструменти, що забезпечують практичну реалізацію принципу гідності та підтримку цілісності особистості у сучасному правовому середовищі. На основі проведеного аналізу робиться висновок, що гідність і цілісність людини є нерозривно пов'язаними категоріями, і ефективне забезпечення їхнього захисту слугує не лише гарантією індивідуальних прав, а й ключовим маркером розвитку демократичного суспільства та правової держави, формування гуманістичної культури та поваги до унікальності кожної особи.

Ключові слова: гідність, цілісність особистості, права людини, автономія, соціальна цінність, моральна основа, правова категорія.

Вступ. У сучасному світі проблематика гідності людини та цілісності особистості набуває особливої актуальності та активно обговорюється в контексті прав людини, моральної та соціальної відповідальності, а також правової доктрини. Зростання значення прав людини, розвиток демократичних інститутів та поширення гуманістичних цінностей підкреслюють необхідність належного

забезпечення поваги до гідності та цілісності кожної особи. Проте, незважаючи на розвиток міжнародного та національного права, у багатьох країнах існують соціальні, культурні та правові обмеження, що можуть негативно впливати на реалізацію цих фундаментальних категорій та обмежувати можливості особи зберігати власну автономію, повноту й внутрішню цілісність.

Актуальність теми також зумовлюється необхідністю формування єдиного системного підходу до розуміння гідності та цілісності особистості, їхнього взаємозв'язку та правового захисту, що дозволяє не лише гарантувати реалізацію індивідуальних прав, а й сприяє розвитку гуманістичної культури суспільства та правової держави. Вивчення цих питань стає особливо важливим у контексті сучасних викликів біоетики, медичного права, інформаційних технологій і соціальних відносин, де цілісність особистості піддається новим формам потенційних посягань.

Постановка завдання. Метою статті є філософсько-правовий аналіз взаємозв'язку між гідністю людини та цілісністю особистості, визначення значення цих категорій для забезпечення прав і свобод особи, а також дослідження ролі правових і соціальних механізмів у захисті гідності та цілісності людини як базових цінностей сучасного права і суспільства.

Результати дослідження. Цілісність особистості є надзвичайно складною категорією в правовій науці, яка, попри свою фундаментальну значимість, характеризується високою неоднозначністю у визначеннях та інтерпретаціях. Під цілісністю людини розуміють як базову цінність та право особи, так і етичну характеристику особистості або юридичну категорію. Вивчення цього поняття ведеться в контексті гідності людини, яка є спорідненою з автономією, або безпосередньо пов'язується з життям і здоров'ям. Сучасні дослідники підкреслюють, що у міжнародному праві гідність виступає не лише як загальна цінність, а й як визнання внутрішньої вартості та моральної автономії кожної людини, що є мінімальним змістом цього поняття в правовій системі сьогодення [1].

Забезпечення цілісності особистості реалізується у різних сферах: захист прав на життя, заборону катувань і рабства, особисту недоторканність та повагу до приватного життя, а також у рамках медичного права, біоетики або в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому виділяють різні форми цілісності – фізичну, психічну, психологічну, моральну та соціальну, або наголошують на необхідності розгляду всіх цих аспектів як єдиного цілого. У цьому контексті сучасна юридична література також розглядає гідність як центральну точку правових дебатів та суперечностей: вона є як основою захисту від приниження й дискримінації, так і засобом для формулювання нових правових вимог у сфері захисту статусу особи в суспільстві [2, с. 672].

Аналіз вітчизняних, зарубіжних та міжнародних джерел – нормативних, доктринальних і прецедентних – свідчить про відсутність узгодженого і глибинного концептуального розуміння цілісності особистості. Вона традиційно співставляється з гідністю, яка сьогодні відіграє ключову роль у політичному та правовому вимірі. Разом із тим, юридичне осмислення гідності породжує численні питання, на які доки що не вироблено однозначних відповідей. Доктринальні кола не виробили єдиної концепції щодо сутності та меж гідності особи, і вчені зауважують, що навряд чи існує інша категорія в праві, природу якої так важко досягнути, як гідність людини.

Всеохопний характер гідності проявляється й у тому, що вона часто стає аргументом для обґрунтування протилежних позицій. Так, апелюють до гідності як для захисту життя, так і для виправдання права на його припинення; її використовують для захисту автономії, але водночас застосовують для її обмеження. Гідність обґрунтовує право на свободу віросповідання, проте її залучають і для критики релігійних норм. Часто її визначають як внутрішню характеристику людини, однак визнають, що сприйняття гідності значною мірою залежить від політичних і культурних обставин [3].

Більшість правознавців та теоретиків прав людини наголошують на надзвичайній значущості гідності в правовій теорії. Так, Адено Аддіс у своїх працях підкреслює, що хоча інколи гідність критикують за її універсальний характер, що начебто означає її «нечіткість», автор вважає хибним применшувати її важливість [1]. Мішель Фінк, досліджуючи роль гідності в розвитку емоційних прав людини, доходить висновку, що її нечіткі правові контури надають концептуальній гнучкості, завдяки чому гідність посідає виняткове місце у правових дискусіях. Водночас, як поняття, що не має строгого юридичного визначення, але зрозуміле інтуїтивно, гідність може легко переноситися між різними юридичними контекстами та ставати предметом маніпуляцій [4]. Сучасні правознавці також підкреслюють, що гідність у міжнародному праві може виступати як основа для норм *jus cogens*, які не допускають відступу навіть у договірних відносинах, що посилює її роль як фундаментального принципу правової системи [2, с. 681]. Інші автори акцентують, що в сучасній юридичній науці гідність розглядається не лише як моральна або етична категорія, а як норма, що формує очікування та стандарти поведінки

держав щодо особи і стає критерієм оцінювання правових рішень у різних галузях права [5, с. 34].

Історія філософсько-правової думки демонструє, що інтерес до гідності людини виник ще в античні часи. Тоді римські юристи аналізували її в аспекті «індивідуальної та правової честі», а Цицерон наблизив її трактування до сучасного розуміння, вважаючи гідність цінністю, що належить кожній особі, а тому всі повинні поважати її. Подібні уявлення зберігалися до епохи Відродження, коли гідність перестала трактуватися як вибірково набута риса, а почала розглядатися як природна властивість, притаманна людині від народження. Імануїл Кант визначав гідність як абсолютну чесноту, що не підлягає оцінці через інші цінності, оскільки вона є безцінною. Кант підкреслював, що людина завжди має розглядатися як самоцінність, а не як засіб досягнення власних цілей; цінність мають речі, а люди наділені гідністю. Цю ідею він сформулював у філософсько-етичну концепцію категоричного імперативу. Схожі погляди висловлював Томас Гоббс, наголошуючи на безцінності гідності, що відрізняється від вартості та заслуг: гідність людини не залежить від її досягнень, а є її невід'ємною характеристикою [6, с. 67].

Сучасна концепція гідності, інтегруючи закладені Кантом та Гоббсом принципи та новітні підходи міжнародного права, міцно увійшла у право, ставши його центральною цінністю. Поняття гідності та її роль детально розкриваються в основних міжнародних документах у сфері прав людини, а також наукових дослідженнях, які вказують, що поняття гідності йдосі часто поєднується зі спробами переосмислити її роль у нових контекстах, наприклад у праві технологій чи охороні психічної цілісності, що свідчить про подальше розширення правової значущості гідності.

В органах Європейського Союзу гідність однозначно розглядають як фундаментальний принцип, пов'язаний із правами людини, а її захист визнають загальним принципом права ЄС. Структури Ради Європи постійно апелюють до гідності у контексті порушень прав людини, зокрема в біомедичній сфері. Проте тривалий час у європейському праві гідність в основному асоціювалася з заборонаю нелюдського та принизливого поводження. Сучасна юридична доктрина також розглядає гідність як критичний елемент міжнародно-правових норм, які визначають межі допустимої поведінки держав і суб'єктів права, що виходить за межі захисту

від приниження до фундаментального регулювання міжнародних відносин [3].

В українському праві також спостерігається певна нечіткість концепції гідності. Стаття 3 Конституції України визначає її як найвищу соціальну цінність поряд із правом на життя, здоров'ям та особистою недоторканністю, гарантуючи безпеку особи. На думку дослідника М.С. Савчина, це є широке трактування гідності у вітчизняному законодавстві. Водночас стаття 28 Конституції встановлює гідність у вузькому сенсі як суб'єктивне право людини вимагати від держави захисту від катувань, жорстокого або принизливого поводження та незаконного покарання, а також забороняє проведення медичних, наукових чи інших дослідів без добровільної згоди особи. При цьому, правове закріплення гідності потребує не лише формальних норм, але й ефективних механізмів реалізації, зокрема у сфері медичного та кримінального права, що є однією із ключових проблем сучасної практики правозахисту [7].

Конституційний Суд України роз'яснює гідність як принцип права, пов'язаний із верховенством права та найвищою конституційною цінністю, який також фігурує у приватно-правових відносинах, зокрема у Цивільному кодексі України. Гідність розглядається як соціальна цінність, що визнана суспільством унікальність і значущість кожної людини. П. Рабінович характеризує гідність як моральну цінність, що відображає самоцінність людини як біосоціальної істоти, яка формується під впливом суспільних відносин та інших чинників людського буття. На його думку, гідність є абсолютною і об'єктивно недоторканною, вона не може стати предметом порушення [8, с. 8–9].

Все це дозволяє стверджувати про відсутність єдиного консенсусу щодо місця гідності в системі прав людини. Водночас сучасні світові тенденції свідчать про необхідність сприймати гідність не лише як право або принцип, а як базову людську цінність, фундамент для права та системи прав людини. Така модель відповідає класичному розумінню гідності: ще кантівська школа трактувала її як чесноту, що визначає «людяність» особи, без якої вона втрачає як власну особистість, так і здатність бути людиною [9, с. 302].

Поняття цілісності особистості застосовувалося в найрізноманітніших ситуаціях і з різних причин. У загальному сенсі можна виділити два основних підходи до його тлумачення. Перший пов'язує цілісність із відданістю людини мораль-

ним нормам та етичним стандартам. Іншими словами, особа, яка послідовно дотримується загальноприйнятих правил поведінки, свого «морального кодексу», вважається морально цілісною. У цьому значенні цілісність виступає як чеснота або риса характеру. Навпаки, особи, які діють нечесно, корумповано, лицемірно або протилежно загальноприйнятим цінностям, не проявляють високо оцінюваних суспільством чеснот. Сучасні дослідники зазначають, що цілісність у поєднанні з гідністю також розглядається як критерій морального статусу у складних соціокультурних процесах, де його значення виходить за межі традиційної етики й стає предметом міждисциплінарного аналізу (наприклад у біоетиці та праві автономії особи) [10, с. 24].

Особи, які дотримуються моральних і етичних принципів, зазвичай користуються повагою оточення за їхню послідовність та праведність у вчинках. Розрізняють два типи поваги: одна виникає через оцінку конкретних дій і переконань особи, інша ґрунтується на визнанні внутрішньої цінності людини як самоцінного суб'єкта, незалежно від її заслуг або способу життя. Втрата такої поваги автоматично припинює людину, незалежно від її соціального статусу чи поведінки. Сучасні правові та етичні теорії підкреслюють, що повага до людини тісно пов'язана з поняттями автономії та самоповаги, що робить її фундаментальним стандартом етики та права, який не можна зводити лише до соціальної оцінки [10, с. 25].

Другий підхід до цілісності розглядає її як повноту та довершеність особистості, нерозривно пов'язану з концепцією гідності. Перший аспект акцентує увагу на різних вимірах людського існування – фізичному, психологічному та соціальному – і стверджує, що особа вважається «цілою» лише за наявності захисту кожного з них. Другий аспект трактує цілісність як соціальне явище: гідність набуває значущості через взаємодію з іншими, оскільки саме у соціальних контактах формується ідентичність, погляди й самовизначення. У сучасних правових і етичних дискусіях ведеться активна наукова дискусія про те, чи повинна цілісність виступати як основа автономії та самовизначення особи в контекстах цифрових та нейротехнологічних викликів правового регулювання [11, с. 60].

У будь-якому разі, коли йдеться про гідність або приниження особи, вихідною точкою є повнота її існування. Філософська концепція ціліс-

ності особистості підкреслює, що фундаментальним для цілісної особи є інтегроване «я» та цілісне життя, захист якого дозволяє розкривати власний потенціал. Ця ідея підтримується сучасними теоретичними підходами, де гідність розглядається як універсальна внутрішня цінність, що не залежить від зовнішніх оцінок чи змінних соціальних норм, але залишається критерієм поваги до особи в різних правових системах [12, с. 207].

Девід Фелдман у праці «Громадянські свободи та права людини в Англії та Уельсі» розглядає право на цілісність особистості як свободу від фізичного втручання. Це охоплює негативні свободи: захист від фізичного насильства, катувань, медичних або інших експериментів, примусової евгеніки, соціальної стерилізації, жорстокого та принизливого поводження. Також держава отримує позитивні зобов'язання щодо захисту людини від втручання третіх осіб [13, с. 563].

Посягання на цілісність можуть здійснювати як сторонні особи, так і сама людина. Поняття гідності, пов'язане з автономією за Кантом, пояснює, чому особа повинна утримуватися від дій, які знецінюють її існування. У той же час цілісність розглядається ширше – як повнота особистості, сукупність всіх її елементів, а не лише окремих вчинків або правомочностей, незалежно від причин, що їх мотивують.

Висновки. Гідність людини та цілісність особистості є нерозривно пов'язаними категоріями, що визначають фундаментальні засади правового захисту та моральної цінності особи. Гідність виступає абсолютною цінністю, яка забезпечує основу для реалізації прав і свобод, тоді як цілісність особистості є умовою повноцінного існування та автономії індивіда. Обмеження будь-яких аспектів цілісності прямо впливає на гідність і порушує права людини. Правові та соціальні механізми, включно з конституційними, цивільними та міжнародними гарантіями, відіграють ключову роль у захисті цих фундаментальних категорій. Аналіз демонструє необхідність системного підходу до трактування гідності та цілісності особистості для ефективного забезпечення прав людини. Водночас їхнє належне забезпечення є важливим маркером розвитку демократичного суспільства та гуманістичної культури.

Список використаної літератури:

1. Adeno Addis. Human Dignity in Comparative Constitutional Context: In Search of an

- Overlapping Consensus. *Journal of International and Comparative Law* 1(2015), Tulane Public Law Research Paper No. 15-11. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2625316.
2. Christopher McCrudden. *Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights*. European Journal of International Law. 2008. Vol. 19(4). P. 655–724.
 3. J. M. Berstein. Torture and Dignity: An Essay on Moral Injury. *Chicago: University of Chicago Press*, 2015. DOI: <https://doi.org/10.1080/10402659.2017.1308742>.
 4. Finck M. The role of human dignity in gay rights adjudication and legislation: A comparative perspective. *International Journal of Constitutional Law*. Vol. 14. 2016. P. 26–53. URL: <https://academic.oup.com/icon/article/14/1/26/2526784>.
 5. Aharon Barak. *Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right*. Cambridge University Press, 2015. 408 p.
 6. Andrea Lavazza. Freedom of Thought and Mental Integrity: The Moral Requirements for Any Neural Prosthesis. *Neuroethics, Centro Universitario Internazionale, Arezzo, Italy*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.3389/fnins.2018.00082>
 7. Савчин М.В. Права людини в світлі конституційної реформи. *Український часопис міжнародного права. Спеціальний випуск: Міжнародне право і Конституція України*. 2015. С. 67-79. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/7197>
 8. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Право. 1997. 64 с.
 9. Головченко В.В. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні: *монографія*. Чернівці: Видавець Лозовий В.М. 2012. 328 с.
 10. Mariana Calancea. *Integrity as a Personal, Professional and Moral Value*. Journal for Ethics in Social Studies, Vol. 3, No. 1 (2020), pp. 22–27. DOI: 10.18662/jess.19
 11. Piotr Szymaniec. *The Concept of Dignity in International Law*. International and Comparative Law Review. Vol. 24, Issue 1 (2024), pp. 52–73. DOI: 10.2478/iclr-2024-0003.
 12. Huijser D., Nullens P. *An Anatomy of Human Dignity; Dissecting the Heart of Humanistic Management*. Humanistic Management Journal, Vol. 9, No. 2 (2024), pp. 203–230. DOI: 10.1007/s41463-024-00183-x.
 13. David Feldman. Civil Liberties and Human Rights in England and Wales. *Oxford University Press*, 2002. 1108p.

Gerbut V. S., Zhuravskiy V. S., Rozhkova M. H. Human dignity and the integrity: philosophical and legal interrelation

The article provides a comprehensive philosophical and legal analysis of the relationship between human dignity and personal integrity, considered fundamental categories in modern law and legal doctrine. The author argues that dignity is a key value underpinning the system of human rights, while personal integrity constitutes a necessary condition for the realization of these rights and the full existence of an individual in society. Special attention is paid to the interdependence of dignity and integrity, manifested in the provision of legal, social, and moral guarantees that allow an individual to maintain autonomy, inner completeness, and self-respect. The study examines the significance of respecting human dignity as an absolute and inalienable value that does not depend on external circumstances and defines the socio-legal importance of the person. At the same time, it emphasizes that any limitation of personal integrity, regardless of its form or source, constitutes a direct violation of dignity and fundamental rights. The article analyzes the role of legal and social protection mechanisms, including constitutional, civil, and international law instruments, ensuring the practical implementation of the principle of dignity and support for personal integrity in the modern legal environment. Based on the analysis, the author concludes that human dignity and personal integrity are inseparably linked, and their effective protection serves not only as a guarantee of individual rights but also as a key indicator of the development of a democratic society, the rule of law, and the cultivation of a humanistic culture that respects the uniqueness of every person.

Key words: dignity, personal integrity, human rights, autonomy, social value, moral foundation, legal category.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025
Дата публікації: 30.09.2025